

BATI'DAKİ HADİS ÇALIŞMALARI ÜZERİNE*

STUDIES ON HADITH IN THE WEST

MEHMED S. HATİBOĞLU

PROF. DR. A. Ü. İLAHİYAT FAK. ÖĞRETİM ÜYESİ, ANKARA

GİRİŞ

Gayr-ı müslim dünyanın İslâm'la ilk temâsını, Kur'ân-ı Kerim'in şehâdetiyle de sâbit olduğu üzere, Hz. Peygamberin risâletiyle başlatmakta hata olmasa gerektir. İslâm'ın Arabistandaki ilk muhâtabları ve teb'ası arasında bilindiği gibi Yahûdî ve Hıristiyanlar da vardı.

Son kitâbî din İslâm'ın, daha ilk asırda, şimâlî Afrika üzerinden İspanya'ya ulaşıp sekiz asra yakın bir müddet oralarda kalmış olması, tabii olarak her iki âlemi çok canlı bir kültürel faaliyete de zorlamış, ve bu alâkanın yâni mahsulleri, pekçok mütehassısı meşgul edecek bir yekûna ulaşımış bulunmaktadır.

Askerî açıdan bakıldığında, İslâm Dünyâsının, ilk beş asrında Avrupa'dan kayda değer bir müdâhaleye maruz kalmadığı söylenebilir. Bu zaman zarfında Hıristiyan dünyası kendi iç çekişmeleriyle haşır neşirdi. Ne varki, İslâm dünyasına Şarktan gelen yeni kan, onları da kendi aralarında birliğe girmek lüzûmunu doğurdu. Türklerin, İslâm âleminin idârî ve askerî gücü olarak ortaya çıkışları, dünya tarihinin akışını değiştirecekti. Türk sultanı Melikşâh'ın 1072 senesinde Bağdad Halifesinden Emîru'l-Mu'minin ünvanını alışı, Hıristiyan dünyasını, Orta Doğudan tamâmen atılacağı endişesine sürükledi. Neticede Kilise, İslâm olarak ne varsa mahvetmeyi hedef alan bir gayretin içine girdi. Haçlı seferleri adı altında, 1096'da başlayıp iki asır kadar devam eden Hıristiyan tecâvüzü, Kilisenin bu faaliyetinin en kanlı devrini teşkil eder.

Fransızların evliyâ saydıkları kralları Saint Louis'nin başını çektiği 8. ve son Haçlı seferinin kendi felâketleriyle kapanması, kilise Babalarına şunu kat'iyetle öğretti ki, İslâm dünyasını silah kuvvetiyle dize getirmek mümkün değildir, tek çözüm yolu Müslümanları Hıristiyanlaştırmaktır. Bundan böyle, maddî tecâvüzün yanına mânevîsi de ekleniyordu.

Bu yeni kararlarını önce zorla uygulamaya kalktılar. XII. asırda kurulan Franciscaine ve Dominicain Hıristiyan tarikatleri, İslam coğrafyasında şubeler açmaya başladılar, câmilere kadar sokulup, Kur'âna ve Hz. Peygambere tecâvüzden çekinmeyecek derecede delicesine bir faaliyete giriştiler. Bu donkişotvârî râhib hareketine müslümanlar 1250'de son vermek durumunda kalmışlardır.

Kilisenin uğradığı bu başarısızlık, metod değişikliğini gerekli kılıyordu. İslâm toprağında başlatılacak yeni hareketle ilgili olarak Mgr. Armand OLICHON şunları yazmaktadır:

"Désormais on se rend compte des exigences spéciales de l'apostolat en pays musulman.

L'Islam ne se défend pas seulement par sa loi suprême qui ordonne avant tout au Commandeur des croyants de massacrer l'infidèle, mais par toute l'armature intellectuelle, juridique et religieuse du Coran.

Les plus grands esprits de l'époque comprennent qu'il fallait pour l'attaquer une préparation minutieuse". (Les Missions, 1935, Paris, s. 148).

Türkçesi şöyle: "Müslüman ülkesinde

* Bu yazı, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1985'te tertiplemiş olduğu "Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu"nda sunulmuş ve yayımlanmıştır. Günümüzde onu okumak isteyenlerin bulmakta karşılaştıkları zorluğu dikkate alarak dergimizde yeniden yayınlama ihtiyacını duymuş bulunuyoruz. Yazı müellifi tarafından gözden geçirilmiş ve gerekli gördüğü tasarruflarda bulunulmuştur. (İslami Araştırmalar)

hıristiyanlığı yaymak için bundan böyle husûsî yollara başvurma mecburiyeti hissedilmektedir. İslâm kendisini, Mü'minlerin Emîrine, herşeyden önce kâfiri kılıçtan geçirme emrini veren yüce kânûnu ile değil, aynı zamanda Kur'an'ın bütûn fikrî, hukûkî ve dinî yapısıyla müdâfaa etmektedir.

Devrin en büyük zekâları anladılar ki ona hücum için en ince noktasına kadar düşünölmüş bir hazırlığa ihtiyac vardı".

Mgr. OLICHON'un yukarıdaki ifâdeleri, Kilisenin İslâma karşı açacağı yeni ilmî savaşın habercisidir ki, daha sonra bu yeni safha "oriyantizm" ismi altında ifâde edilir olacaktır.

Kilisenin bu yeni devrede yaptıklarını, kısaca gözden geçirelim:

Önce Müslümanı ana diliyle vaftiz edebilmek için Arabça bilen râhibler yetiştirmeye koyuldular. 1250 senesinde Toledo (Tuleytula) Konsili, İspanyol Dominikenî Raymont Martini (ö. 1284) ve 7 arkadaşını, Müslümanlar için yazacakları Arabça misyoner kitapları için yetiştirdiler. 1259'da Barselano manastırında ve diğer yerlerde Arabça okulları açıldı. Talebeleri arasında, Katolik dünyasının akâid imamı St. Thomas d'Aquin de (1225-1274) vardır. 1276'da ise, Majorque adasında kurulan Arabça kolejinde, Raymond (ö. 1315) ve 13 arkadaşı yetiştirildi. Bunlara gösterilen hedef, 1303'te Afrika Müslümanlarını hıristiyanlaştırmaya başlamak. Nihâyet 1312 Viyana Konsilinde Papa V. Clement, arabçanın da dâhil olduğu şark dillerini öğretecek 5 kolejin açılması zaruretinden bahsetmiştir ki, bunların yerleri: Roma, Paris, Oxford, Bologne (İtalya) ve Salamanque (İspanya)'dır.

Tabiatıyla bu dil öğrenme faaliyetinin gâyesi tercümanlık yapmak değildi. Bir yere hâkim olmanın yolu, orayı, iktisâdî, kültürel, her değeriyle tanımaktan geçtiği içindir ki, Batı müstemlekeçiliği bu zaruretten şuûruna sâhib olarak, İslâmî en az Müslümanlar kadar öğrenmenin icâblarını yerine getirmeye koyulmuştur. Tanıdığımız büyük müsteşriklerden pek çoğunun kilise adamı oluşunun izâhı burda yataktadır.

Yukarıda adı geçen Mgr.ün işaret ettiği bu en ince noktasına kadar düşünölmüş hazırlık çalışmasının icâbı olarak ki, başta kilise müntesibleri olmak üzere Batı dünyası, her çeşidiyle İslam kültürünü, terceme ve tahsil yoluyla kendilerine intikal ettirmenin hummâlî faaliyetine girişti. Bunun dinî edebiyat sâhasındaki ilk mahsûllerini Kur'an tercemeleri teşkil

edecektir. Bildiğimiz ilk latince örnekler, XII. asrın ilk yarısına âiddir.

Bugün İslâm âlemi, kendi coğrafyasının dışında, dünyanın en mühim kültür merkezlerinde, ilmî imkân ve seviyeye sâhib İslâmî araştırma kurumları, ve bunların vücûda getirdikleri, tahkikli basım, telif, terceme nev'inden, sayısız denecek derecede neşriyat vâkiasıyla karşı karşıyadır. Batıda İslâm kültürüne ilgi duyan çevreler, sâdece bu kaynaklarla beslenmektedir. Hatırlayalım ki, yalnız son iki asır zarfında Orta Doğu ile ilgili 60 000 civarında kitab yazıldığı tahmin edilmektedir (Edward Said, *Oriyantalizm* s. 346) Müsteşriklere tahsis ettiği 3 cildlik eserinde devrimizin Mısırlı bir yazarı Necib el-Akikî 500 kûsur garblı âlimin hayat ve neşriyatına 1000 kûsur sahife tahsis edebilmektedir ki, meselâ sâdece Goldziher'i incelemek isteyecek bir araştırmacı bekleyen malzeme, kitab ve makale olarak 700 kûsur parça esere ulaşmaktadır. Hemen belirtelim ki, asırlarca İslamla boğuşmuş bir dünyadan gelen her hükmün doğruluğundan tabiatıyla bahsedilemez ama, bu muazzam kültür hamûlesini tamamen maddiyatçı bir sömürü politikasının hizmetkârı sayıp toptan sîfıra ircâ edivermenin de gerçeğe bir ilgisi yoktur. İslam kültürünün en kıymetli eserlerinden pek çoğunu ilk defa neşretme şerefi, biliyoruz ki, gayr-ı müslim âlimlerdedir. Otuz beş sene önce kaybettiğimiz Mısırlı âlim Ahmed Muhammed Şâkir'in (ö.1957) aşağıdaki sözleri bu gerçeğin itirafıdır. Bilindiği üzere, Hollandalı müsteşrik Juynboll (1802-1861), İslâm vergi hukûkunun en eski kaynaklarından, Yahyâ ibn Âdem'in (ö.203/818) *Kitâbu'l-Harâc*'ını, ilk defa olarak 1896'da Leiden'de neşretmişti. Ahmet M. Şâkir merhum, aynı eseri ondan 33 sene sonra, yeniden yayınladı. Ona yazdığı mukaddimede aynen şöyle demektedir (s. 6):

بالتنا نعتي بآثار سلفنا الصالح ونعمل فيها كما يعمل القوم. فهم الذين
فَتَحُوا لنا طريق الانتفاع بها، وأثاروا لنا دَفَائِنَهَا. فما من كتاب نفيس
إلا وكان السبِقُ في نشره لعلماء المسرقيات من الأورُبيين. ونحن نيام،
لا نحسّ بما تحت أيدينا من كنوز.

Tercemesi şu:

"Keşke Ecdâdımızın eserlerine bizler sâhib çıksaydık. (Müsteşriklerin) o eserlere yaptıklarını bizler yapsaydık. Bu eserlerden faydalanma yolunu bize açanlar, o defineleri önümüze serenler onlardır. Hiçbir kıymetli kitab yoktur ki, onu neşretme önceliği, Avrupalı şarkiyat âlimlerinde olmasın. Bizler uykudayız, elimizin altındaki hazinelerden bihaber."

Evet, bizi uyandıranlara ve sundukları müsbet hizmetlere ancak şükran duyulur. Fakat onların hakikatı sapıtırıcı istikâmetteki faaliyetlerine cevap vermeyi de lütfen Müslüman araştırmacılar üzerlerine almalıdır. Bu noktada onlardan beklenen hizmet, tabiatıyla önce Batı İslamolojisini elekten geçirmeleridir. Aşağıda sunacağımız birkaç örnek, bu kabil çalışmaların arzettiği önemi anlatacaktır ümidindeyiz.

BATI VE HADİS

Diyebiliriz ki İslamolojinin meşgûliyet sâhası içinde, İslâm Peygamberiyle ilgisi olmayan, hemen hemen hiçbir ilim dalı yoktur. O'nun Kur'ânı beşeriyete tanıtmış ve onun en güzel temsilciliğini yüklenmiş bulunması dolayısıyla İslâm demek, âdetâ Peygamberin Sünneti demekle eşdeğer hâle gelmiştir. Hadis ilmi, işte bu otoriteyi ileriki devirlere tanıtılabilmek gâyesiyle vücud bulan en eski İslâmî ilim hüviyetini taşımaktadır. Dolayısıyla, de, İslâmiyet üzerine yazı yazan, fikir beyan eden hemen her Batılı âlim, Peygamberle ilgilenmek ve ondan bahseden rivayetlere, yâni hadislere eğilmek mecbûriyetinde kalmış ve kalmaktadır. Fakat müstakil ilim dalı olarak Batının Hadisle istiğâli, bir buçuk asır kadarlık bir mâziye sâhibtir, ilk ismi de, Avusturya asıllı Dr. Alois SPRENGER (1813-1893) olmaktadır.

Sprenger, Innsbruck, viyana ve Paris'te okudu, 1838'de İngiliz tâbiyetine geçti. Üç sene sonra Leiden'de tıp doktoru oldu. 1842'de Şark Hind Şirketi onu Hindistanda doktorluğa gönderdi. Hükümet tarafından Delhi İslâm Fakültesi Başkanlığı'na getirildi. Kalkütta medresesinin hocası oldu, Farsça mütercimliği yaptı. Hindçe ilk haftalık gazeteyi çıkardı. Hükümet vazifesinden 1857'de ayrıldı. İsviçre Bern Üniversitesinde Şark Dilleri profesörlüğüne getirildi. Müteâkiben Haydelberg'de, eser yazmak üzere, ölümüne kadar uzlete çekildi. Yirmi beş dili mükemmelen bildiği söylenir. İslâm dünyasında ilk baskılarına emek verdiği bir kaç mühim eser ismini hatırlatayım: Suyûtî'nin *İtkân*'ı, İbn Hacer'in Sahâbe tabakâtı *İsâbe'si* (1857) ve Tehânevî'nin, günümüzde yeni baskısı daha bitmemiş olan *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn*'u (1863). Telif olarak Peygamberin Hayatına tahsis ettiği üç cildlik eseri, 1869'da Berlinde yayınlanmıştır. İslâm öncesi ve İslâmın ilk devrinde vücud bulan yazılı kaynaklar hakkında derlediği malzemeyi, Arabça asıllarıyla birlikte: "On the Origin and progress of writing down historical facth among the Muslims" başlığı altında, 44 sahifede ilim âleminin

istifadesine sunmuştur (*Journal of the Asiatic Society of Bengal*, vol. xxv, 1856).

Dr. Spernger'i tākiben İskoç Sir William MUIR (1819-1903), Hollandalı C.Snouck HURGRONJE (1857-1936) ve husûsiyle Macar müsevîsi I. GOLDZİHER (1850-1921) bu sâhanın ilk büyükleri arasına gireceklerdir. Bu konuda daha geniş bilgi almak isteyenler, merhum hocamız Prof. Tayyib OKIÇ'in (1902-1977) *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tedkikler* (1959) isimli eseri ile, muasır Hindli ilim adamlarından Prof. Dr. M. Zubeyr SİDDİKİ'nin *Hadith Literature*'ne (Calcutta, 1961) bakabilirler ki, bu eserin 1966'da Prof. Dr. Yusuf Ziya KAVAKÇI'nın kaleminden Türkçesi yayınlanmıştır. Bunlara ilâveten, Fransız âlim Maxime RODINSON'un (d. 1915) 1963'te *Revue Historique*'in, 229. cildinde neşrettiği: "Bilan des études mohammediennes" isimli 52 sahife tutan değerli makâlesi ile, Prof. Dr. Fuad SEZGİN'in 1967'de Leiden'de yayımına başlanan ve *Târihu't-Turâsî'l-Arabî* ismiyle arabçası da çıkmakta olan *Geschichte des Arabischen Schrifttums*'unun husûsiyle birinci cildi ve, basımına İngiltere'de 1958'de başlanıp Supplementlerle devam ettirilmekte olan *Index Islamicus* zikredilebilir. Bu son eser, 1906'dan itibaren dünya ilim çevrelerinde makâle çerçevesinde yayınlanmış İslamoloji çalışmalarının tasnifi bir dökümünü vermektedir.

Son yıllarda, ister ilk, ister yeni baskı olsun, Batı dillerinde çeşitli hadis tercemelerinin yayınlanmakta olduğunu görüyoruz. Bunlara temas etmeksizin, pek mühim bir tenkid çalışmasına burada işâret etmek istiyorum: Muhammed HAMİDULLAH Bey'in 1981'de yayınladıkları kitab. Bunda, Sahîh-i Buhârî'nin günümüzdün 80 küsur sene önce basılmış bulunan Fransızca tercemesindeki hatâlar düzeltilmektedir. Muhterem âlim, 282 sahife tutan bu esere 25 sahifelik çok faydalı bir de Giriş yazmışlardır. Paris'te Ascociation Cultuelle İslâmique'in himmetiyle basılan bu muazzam çalışmayı göz önüne almadan Fransızca Sahîh-i Buhârî'yi kullanmaya kalkışmak, artık ilmen câiz değildir.

Bu bibliyografik bilgileri yeterli görerek, şimdi, Batılı birkaç mühim hadisçinin şahsında, müsteşriklerin müsbet mesâisine şükran duyarak bile, onları nasıl ihtiyatla karşılamak ve baş vurdukları kaynaklara bizzat mürâcaat etmek zarûretinde olduğumuzu göstermiye çalışacağım. Misallerime GOLDZİHER'le başlamak istiyorum.

• İslamolojiyle ilgilenenler arasında Ignaz GOLDZİHER'i tanımayanların bulunmadığı mu-

hakkaktır. İslâm dünyasında bile ilmî şöhreti o derecededir ki, 1911'de Kâhire Üniversitesinin kuruluş planları ona yaptırılmış (Bk. *Zahiriler* s. xxv), Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bir "İslâm İlimleri ve Medeniyeti Kürsüsü" kurulması teklif edildiği zaman (1953), büyük Tarihçimiz Zeki Velidi, TOGAN'ın imzasıyla öğreniyoruz ki, düşünülen bu kürsünün "İslam akîde ve teolojisi dersi"nde, tefsir ve hadis, I. GOLDZİHER'in eserleri esas tutularak öğretilecektir (Bk. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. 3, s. 273, 1966 İst.). Ayrıca İslam Araştırmaları Enstitüsü'nün neşretmek istediği eserler arasında Goldziher'in hadis ve tefsire dair eserlerinin bulunduğu da yine aynı raporda yer almaktadır. Ne varki bu düşünceler havada kalmıştır. Onun ilk kitabının tercemesini Prof. Dr. Cihad TUNÇ'a borçluyuz. İkinci cildi tamâmiyle hadis tedkiklerine ayrılmış bulunan *Muhammedanische Studien*'in henüz basılmamış Türkçe tercemesi bizde vardır. İngilizceleri 1967 ve 1971 senelerinde basıldı. Hadis kısmının Fransızcası da, daha önce 1952'de yayınlanmıştır. Henüz Arabçası yoktur. Goldziher'in Arabçaya çevrilen kitapları *Vorlesungen über den Islam ile die Richtungender Islamischen Koranauslegung*'dur. Bu müellif hakkında daha geniş bilgi için *Zahiriler*'in baş kısmına mürâcaat edilebilir.

1850-1921 senelerinde yaşamış olan bu büyük şarkiyatçı, fevkalâde zengin kültürü ile daha uzun seneler zannediyorum alâka kaynağı olmakta devam edecektir. Ne varki, husûsiyle Batı ilim dünyasında sağladığı otoriteye onun pek de müstahak olmadığına inanan ilim adamları da oldukça fazladır. Kazandığı bu haksız pâyeyi, muhakkak ki son derece zengin neşriyatının henüz yeterli derecede ilmî süzgeçten geçirilmemiş olmasına borçludur. Onun İslâmî metinleri çok yerde keyfince tefsir ederek okuyucuyu yanıltıyor oluşu kitablık çapta isbat edilmedikçe, bu tehlikeli otorite devam edip gidecektir. Kanâatlerimin delili olarak birkaç misal:

GOLDZİHER kendi lisan bilgisinin meftûnudur. Zaman zaman meslektaşlarının yaptığı Arabça anlayış hatalarını düzeltmekte, fakat kendisinin de aynı duruma düşebileceğini hatırına getirmemiş benzermektedir. Bakınız kendisi, "Fakîhu'l Hadis" tâbirini nasıl vücuda getiriyor:

• Bilindiği gibi, İslâm âlimleri, bir ibâre nakledip sonuna "el-hadis" kelimesini koyarlarsa, okuyucuya demek isterler ki, bilesin, o kelam hadistir, benim sözüüm değil.

Nevarki فرب جمال فقه ليس بفقیه şeklindeki peygamber kelâmının sonunda böyle bir "el-hadis" kelimesi geldiği için, Goldziher'ce bu kelam

ليس بفقیه الحديث hâline getirilmiş, bir yığın yanlış izahlara yol açılmıştır, (*Die zahiriten*, 172).

• İkinci misal, Onun, İslâmî kaynaklarda gördüğü ibâreleri sathî şekilde değerlendirmiş yol açtığı fecî yanlışlardan olacaktır:

GOLDZİHER, gerçekten değerli olan ve henüz bir benzeri de yazılmamış bulunan *Muhammedanische Studien*'inin 1. cildinin ilk bölümünde, İslâm'ın emirlerine karşı müşrik Arab muhîtinin gösterdiği şiddetli direniş mevzûunu işlerken, namaz ibâdetini ele almakta ve müşriklerin bu dini vazifeye karşı gösterdikleri soğukluğu, Câhiliyye tatbikatında böyle bir müessesenin bulunmuyor olmasına bağlamakta, salât istulâhının Hıristiyanlıktan alınma gayrı arab bir kelime oluşunun da bunun delillerinden olduğunu ileri sürmekte, namazın kabûlüne, karşı muhîtin gösterdiği direnmeyi ve namaz kılanlara karışı yapılmış küçük düşürücü muâmeleyi anlatırken, damdan düşercesine şu rivayeti koymaktadır. "İbn Dureyd'den (Ö. 321/933) nakledildiğine göre, Sahâbî Amr İbn Sâbit, farz olan namazı hiçbir vakit kılmadığı halde, Peygamberce şehid mertebesinde görülmüş, cennette makam sâhibi olmuştur".

Büyük âlimin, hiçbir izahsız naklettiği bu haberi okuyan kimsenin aklına gelen ilk şey ne olur, hâ demek ki, der, İslamda namazsız da cennetlik olunabiliyormuş. Evet, olunabilir ama Goldziher'in hiç temas etmediği bir şekilde. Bu büyük âlim elinden hiç düşürmediği kaynaklarından olan İbn Hişâm'ın verdiği bilgiyi aktarmak dürüstlüğü gösterseydi, okuyucu daha 1889'da hakikatı öğrenmiş olacaktı.

Gerçek kısaca şudur:

Birgün Sahâbî Ebû Hureyre, etrafındakilere sorar: " حَدَّثُونِي (أُنْحِرُونِي) عَنْ رَجُلٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ لَمْ يَصَلِّ قَطًّا "

Hiç namaz kılmadığı halde cennete giren birisini biliyorsanız, söyleyin bana". Dinleyenler böyle birisini tanımadıklarını söyleyince, Ebû Hureyre mezkur Sahâbinin ismini vermiştir. Gerçekten de bu Ensârî Sahâbî, Uhud harbi esnasında Müslüman olmuş, mücâhidler safına katılmış, harbde ağır yaralanmış ve vefat etmiştir. Tabiatıyla ilk namazını kılmaya ömrü vefâ etmemiştir. Hz. Peygamber onun bu durumunu öğrendiklerindedir ki: إِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ , o muhakkak cennetliklerdendir buyurmuşlardır (Bk. *İbn*

Hişâm, II, 90; *Usudu'l-Gâbe* IV, 202; *İsâbe* IV, 608-).

GOLDZİHER, diyelim ki bu rivâyeti atladi, fakat aynı kaynakta kendi ırkdaşlarıyla ilgili benzer bir vak'ayı nasıl görmemezlikten gelebilirdi. Onu da kısaca nakledelim:

Hayber kalelerinden birisinin kuşatılması sırasında, Esved isimli bir çoban, o kaledeki bir yahûdînin sürüsünü, ücreti mukâbilinde güdüvermektedir. Hz. Peygamberle karşılaşınca, müslûman olmak istediğini, fakat emânetindeki koyunları ne yapacağını bilmediğini söyler. Hz. Peygamberin verdiği tâlimât üzerine, çoban, sürüyü kaleye doğru kovalar ve sâhibine ulaştırır, daha sonra Müslûmanlarla birlikte döğüşmek üzere kaleye doğru ilerler. Ne çâreki, kaleden atılan bir taşla şehid düşmüştür. İbn İshak, iş bu rivayeti verdikten sonra şu ibâreyi kullanmaktadır: "Allah için hiç namaz kılmadı" وما صلى لله صلاة قط (*İbn Hişâm* II, 345).

• "Şarkıyatçıların şeyhi" sayılan bu büyük âlimin ilmi değerini anlatacak misallerin sonuncusunu, onun Batıda hâlâ tek olarak gösterildiği sâhadan, hadis târihinden vereceğim.

GOLDZİHER, 1907'de "Hadisin İslamdaki mevkii"ne dâir mühim bir makâle yazmıştı. Ankara *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'nin XIX. sayısında (1973) tercemesi çıktı. Bu inceleme-sinde, başta Sahâbiler olmak üzere, hadis rivayetini çok ciddi tutanların bulunduğunu, noksanlık fazlalık yaparım, yanlış nakilde bulunurum korkusu ile, Hz. Peygamberden duydukları sözleri bile nakilden çekindiklerini misalleriyle anlatır. Buraya kadarki doğrudur. Bundan sonra âlimimiz, bu çekingenliğin bir başka sebebi olarak da hadisin bilinmesinin istenmemesini, hem de Hz. Ömer'den misal vererek ileri sürmektedir ki, işte bu düpedüz yalandır. Gûyâ bu büyük Halife, giriştiği bir teşebbüsü engelleyici bulduğu için, bir hadisin herkesçe bilinmesini arzu etmemişlermiş!!

Dayandığı kaynağa bakıyoruz, hâdisi hiç te GOLDZİHER'in söylediği gibi değil. Hz. Ömer, bildiği gibi, kendi devrinde Medîne Mescidi, cemâati almaz hâle gelince, gerekli istimlaklerde bulunarak onu genişletmek istemiştir. Alınması gereken evlerden birisi, Peygamberin Amcası Abbâs'a âiddir. Ömer ona, şu üç tekliften birisini kabul et, der: ya hazîneden bedeli neyse alacak, yahud bir başka yerde kendisine ev yaptırılacak, veya Müslûman kardeşleri için hibe edecek. Abbâs bu tekliflerin hiçbirini kabul

etmeyince, Ömer sebebini sorar. Abbâs, Ubeyy İbn Ka'b'dan öğrendiği bir hadise dayanmaktadır. Bu hadiste Hz. Dâvud'un başından geçmiş benzer bir vak'a anlatılmakta, rızası olmadan kimsenin malının elinden alınmayacağı ortaya çıkmaktadır. Hadis doğru olduğu takdirde, kendi teşebbüsünün akim kalacağını bildiği için, Halife tahkik ihtiyacını duyar. Ubeyy'den başka şahidler olup olmadığını araştırır, ve görür ki, Hz. Peygamberden bu hadisi başka duyanlar da vardır. Ömer Ubeyy'i yanına çağırır, ona: "Valla-hi seni yanlış hadis naklediyorsun diye ithâm ediyor değilim, fakat bu hadisin Hz. Peygamberden zâhir olmasını kerih buldum der (*İbn Sa'd*, IV, 1/13-14). Bilindiği gibi, Abbas, hakkının teslim edildiğini görünce evini hibe etmiştir.

Burada GOLDZİHER'i yanıltan husus, Hz. Ömer'in Hz. Peygamberin hadislerine ne derece önem veriyor olduğunu dikkate almaksızın altını çizdiğimiz ibâreye sathî mânâ vermiş olmasıdır.

- ولكي كرهت أن يكون الحديث عن رسول الله (ص) ظاهرة

ibâresini onun gibi anlamaya imkân yoktur. Hz. Ömer'in burada: "Bu hadisi herkesin bilip te benim bilmiyor oluşum canımı sıktı" demek istediği gâyet açıktır. "Zâhir demek, meşhur, ekseriyetçe mâlum" demektir. Nitekim, Hz. Ömer'in müsafirin izin alması ile ilgili benzer bir hadis tahkiki ameliyesinden bahseden rivâyeti, meselâ Buhârî, şu bâb başlığı ile kaydetmektedir: (96. *İtisâm*, 22/VIII, 157)

باب الحججة على من قال إن أحكام النبي (ص) كانت ظاهرة وما كان

يغيب بعضهم عن مشاهيد النبي (ص)

Burada geçen: كانت ظاهرة tabirini İbn Hacer:

şeklinde açıklamaktadır. Yani Hz. Peygamberin verdiği hükümler herkesce malümdür, ancak birkaç kişiye erişmemiş olabiliyordu (*Fethu'l-bârî*, XIII, 248). Nitekim Buhariyi Fransızcaya çevirmiş olanlardan Prof. O. HOUDAS aynı ibareye: "...Les décisions du prophète devaient être publiques" mânâsını vermiştir. (IV, 570).

*
**

• Şimdi, ikinci büyük İslamoloğumuza geçiyorum. WAARDENBURG'un: *L'islam dans le Miroir de L'Occident* isimli değerli eserinin beş büyüklerinden birisi olan C. Snouck HURGRONJ'EYE.

1857'de doğan, geleceğin bu büyük âlimi, Hollandalı bir pastörün oğludur. 1878'de Teoloji Fakültesini bitirdiğinde, kilise hizmetine geçme-

yip İslamolojiyi tercih etti. 1880'de "Hac-cın Menşei" konulu doktorasını verdi. Goldziher'le temas kurdu, Sâmî dillerin büyük âlimi Nöldeke ile çalışmak üzere Strasbourg'a gitti. Dönüşünde devlet hizmetine geçti. 1884'te Arabistan seyahatine çıktı. Abdülgaffar ismiyle zâhiren Müslümanlaştı. Mekke'de mücâvir yaşadı ve oraların dünyada ilk fotoğraflarını çeken kimse oldu. Türk kaymakamın İstanbul'dan aldığı âni bir emirle Mekke'den çıkartıldı. 1889'da Koloniler Bakanlığının hizmetine geçti. Uzak Şark'taki Müslümanların idâresinde hükümetine yardımcı oldu. Müslüman ülkelerle gönderilecek memurların yetiştirilmesinde vazife aldı. Onu 1908'de İstanbul'da jöntürk inkılabını takip eder görüyoruz. Devletinin Müslüman politikasını çizmekte berdevamdır. 1936'da vefat etmiştir. Neşriyatı 225 civarındadır. Makâlelerinin ekserisi 6 cildlik *Verspreid Geschriften* ismiyle yayınlanmıştır.

Bu çok kısa girişten sonra asıl konumuza geçip, Batıda otorite olan bu âlimin bizim kaynaklarımızı anlama derecesinin ne olduğunu bir misalle anlatmaya çalışacağız.

• Hurgronje, 1889 senesinde yazdığı bir makâlede (*Revue de l'Histoire des Religions*, c. 20, s. 64-90,), İslâm ve Peygamberi hakkında Avrupa dillerinde yazılmış eserlerin ekseriyetinin değerden mahrum olduğunu, halbuki oriyantalizmin pek çok noktada büyük gelişmeler kaydettiğini söylemekte, 7 sene sonra, aynı dergide, Sawas Pâşa'nın *İslâm Hukuku* kitabını(*) tenkid için yazdığı bir diğer makalede (c.-37, s.1-22, 174-203), ilk teşhisinde değişme görülmediğine işâret ettikten sonra, mevzûlariyle ilgili bibliyografiden bîhaber kimselerin yarım yamalak Arabçalarıyla İslâm Hukuku sâhasında inciler döktürdüklerini söylemekte, ve bunlara L. W. Van den Berg'i misal vermektedir. İşbu zât, ce-haletine bakmadan, 1883 senesinde İslam Hukuku ile ilgili küçük bir kitab neşretmiş, müteâkiben *Minhâcu't-Talibin'i* (1882-1984) ve *Fethu'l-Karib'i* (1895) Arabça metin ve Fransızca tercemeleriyle birlikte yayınlamıştır.

Hurgronje daha sonra, İslam Hukuku üzerinde konuşabilmek için gerekli gördüğü şartları sayıyor, orijinal vesikalara bizzat başvurma imkânında olmayanlara faydalı olmak gâyesiyle hulâsa bilgiler veriyor ve ekliyor: Bunlar aynı zamanda Sawas Paşa'nın eserinin en iyi tenkidi olacaktır.

Burada Hurgronje, İslam Hukukunun, Kitab, Sünnet, İcma ve Kıyas şeklindeki 4 temelini sırasıyla anlatmaya geçmekte, Kur'anda hukuki ahkâmın pek az yer işgal etmesine rağmen, onun tek hukuk kaynağı sayılmak istendiğini, başka hukuk kaynaklarına baş vurmada çok tereddüd gösterildiğini, hadis külliyyatına dayanarak ileri sürmekte ve şöyle devam etmektedir: "Bu görüşe destek olabilecek pek çok delil arasından sâdece birisini zikredeceğim. Peygamberin vedâ hutbesinin en eski metninde tek otorite olarak Kitâbullah gösterilmiştir. 'Peygamberin sünneti' ibaresi ancak pek sonraları buna eklenmiş, müteâkiben de bunun yerine, Şûler: 'âilem, sülâlem' sözlerini koymuşlardır. İlk zamanlar öyle kimseler vardı ki, bunlar, Peygamberin kendiliğinden kanunlar koyarak, Allah kelâmını tamamlama salâhiyetinde olmadığını, onu ancak tebliğle mükellef olduğunu iddiâ ediyorlardı. Aynı çerçevede olarak Halife Ömer, Kur'andan başka otorite kabul etmediği için medhediliyor, Ali ise, yabancı menşeli bazı hukûkî metinleri Kur'ana eklemiş olmakla ayıblanıyordu..." (s.3).

Böylece devam etmekte olan bu uzun makâlenin muhteviyatı konumuz olmadığı için, tercemeyi uzatmayacak, ve yukarıda söylediklerinden sâdece Hz. Ömer ile ilgili ve Buhârî'nin *Sahih*'inden Arabça aslını da verdiği ibâyeye temas etmekle yetineceğim.

İbâresini orijinaliyle naklediyorum:

"Dans les mèmes cercles on louait le khalife Omar de n'accepter d'autre autorité que le Qoran (wakâna waqqâfan inda kitâb allâhi)". Tekrarlıyalım, gûyâ Hz. Ömer, Kur'andan başka otorite kabul etmezmiş, delili de Buhârîdeki bu sözmüş.

Hemen belirtelim ki, Hurgronje'nin bu iddiâsının gerçekte en ufak ilgisi yoktur. Hâdiseyi onun dayandığı kaynaktan bir de biz anlatacak olursak, bu ilmiyle müftechir koca Müsteşirkin, hakikatları nasıl çarpıttığı açıkça görülecektir.

Hz. Ömer'in, müşâvereye son derece önem veren bir halife olduğu cümlelerin mâlûmudur. Genciyle yaşlısıyla ilim erbâbını meclisinden eksik etmezdi. El-Hurr İbn Kays da, Ömer'in genç müşâvirlerinden birisiydi. Müellefe-i Kulûbdan olan Uyeyne İbn Hısn, bu genç âlimin amcası idi. Ne zamandır Halifenin huzuruna çıkmak istiyor, fakat celâdetinden çekinip bir türlü buna cesaret edemiyordu. Anlaşılan,

* Bahba ARIKAN'ın tercemesiyle 1955'te Diyanet İşleri Reisliği'nin 43 sayılı yayını olarak türkçesi mevcuttur.

üzerinden atamadığı câhili kabalığının başına iş açmasından korkuyordu.

Birgün Uyeyne, genç yeğeni Hurr'u aracı kılarak Ömer'den randevu kopardı. Daha huzura girer girmez koca Halifeye söylediği söze kulak verelim: "Ya İbn el-hatâb ve Allah ma te'atibna el-jur'ul wa la tahkimayna bil-edel: Ey Hattâbın oğlu, vallahi bize pek birşey verdiğin yok, aramızda adâletle de hükmetmiyorsun".

Adâlet timsâli Halifenin bu hitâb karşısında kalkıp adamı sille tokat etmesine meydan vermemek için genç müşâviri derhal araya giriyor ve: يا أمير المؤمنين إن الله تعالى قال لبيته صلى الله عليه وسلم: (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) (7/الاعراف). "Ey Mü'minlerin Emîri, Cenâb-ı Hak Peygamberine hitâben: affet, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir, buyurmuyormu? İşte (bizim amca olacak) bu adam da câhillerden biri" diyor.

Bu sahneyi nakleden râvimiz, şimdi bakın ne demiştir: فوالله ما جاوز هاعمر حين تلاها عليه، وقانا عند كتاب الله "Vallahi Ömer (Müşavirinin) okuduğu bu âyeti işitince, daha ileri gitmedi (âyete tâbî olarak adama bir şey yapmadı.) çünkü; Allahın Kitâbına toz kondurmazdı" (Bk. *Buhârî*, 65. *Tefsîr*: 98. *İtisâm*, 28)

Şimdi insaf ile düşünelim. Râvinin şu görüşü ile Hurgronje'nin anlayışı arasında en ufak bir münâsebet var mıdır?

Eski kuşak Batılı İslamologların İslâmî kaynakları değerlendirme seviyelerine dair verdiğim bu misalleri burada bitirip yenilerine geçmeden önce hatıra gelebileceğini tahmin ettiğim bir suâle dokunmak istiyorum. Pekî, Avrupalı âlimler bizim kültürümüzü böyle harman ederken, acabâ bizimkiler ne yapıyorlardı? denebilir. Cevâbı daha önce Ahmed Muhammed Şakir merhum vermişti: uyuyorlardı. Arada bir uyanıp, acaba âhir zaman geldimi, Deccal zuhur etti mi? diye soruyor. İstanbul'un fethedileceği günü gözlüyorlardı. İstanbul daha nasıl fethedilecekti deyip sözlerimi fantezi saymayınız. İşte delili:

Asrımızın ilk yarısı Mısır âlimlerinden Reşid Rızâ (ö.1935), 1926 senesinde yazdığı *Menâr* isimli tefsirde (c. IX, s. 447), 7. A'râf Sûresinin 187. âyetiyle ilgili olarak tafsilât verirken, İstanbul'un Müslümanlar tarafından fethini kıyamet alâmetlerinden sayan bâzı hadisimsi

sözleri kaydetmekte ve şöyle demektedir:

قال شيخ شيوخنا العلامة الشيخ محمود النشابية: «معناه أن العرب يفتحنها من شقاء الترك». ولم يكن الشيخ من أهل السياسة ولا كان في زمنه شيء من التعادى بينهم وبين العرب دع ما فعلته الحكومة التركية في هذا الزمان من ترك شريعة الإسلام وكان مسلمو الترك يحملون الأحاديث على فتح السلطان محمد لها، ولكنها صريحة في أن فتحها يتلوه في عهده ظهور الدجال.

"Hocalarımızın hocası allâme Mahmud en-Neşşâbe (1810-1890) şöyle dedi: (İstanbul fethini kıyamet alâmeti gösteren hadisin) mânası, Arabların orayı Türk eşkıyasından fethedeceği demektir". Reşid Rıza kendi fikrini de söylüyor: "Şeyh ehl-i siyâsetten değildi. Devrimizde Türkiye Hükümetinin İslam Şeriatını terk edişi gibi hareketleri bir tarafa bırak, Onun zamanında Türklerle Arablar arasında herhangi bir düşmanlık da yoktu. Müslüman Türkler bu hadislerin Sultan Mehmed'in fethiyle gerçekleştiğini söylerler amma, hadisler sarihtir fethi müeâkib Deccal çıkacaktır".

Bu hocalar Hocası allâmenin, ve de talebesinin beyanları karşısında müstemlekeciliğin İslâm ülkelerine nasıl hakim olabildiğine şaşmanın âlemi varmıdır? Her ne ise, biz konumuzu günümüze getirerek devam etdirelim.

İçinde bulunduğumuz yıllarda Batı hadisçiliğinde, görebildiğimiz kadarıyla manzara, bir duraklama devrinin geçirilmekte olduğudur. İslâm Hukûkunun hadis kaynakları mevzûunda Joseph SCHACHT (1912-1969) ile, *Juifas et Musulmans selon le Hadis*'inde Georges VAJDA (1908-1981), üstadları Goldziher'in tâkibçileridir. İngilterede James ROBSON (d. 1890), daha ziyade hadisin teknik konularıyla meşguldür. 1953'te, İngilizce tercemesiyle birlikte tenkidli basımını yaptıkları Hâkimi Neysâbüri'nin (ö. 405/1014) *el-Medhal*'ini görmüş bulunmaktayım. Bu hizmetini takdirle karşılamakla beraber, metin tahkiklerinin pek yeterli olmadığını söylemeden geçemeyeceğim. Bu neşirden alacağım bir örnek, bazan bir tek kelimenin bile, araştırmacıları nasıl yanlış hükümlere götürebileceğini göstermesi bakımından mühimdir. Metnin 29. sahifesindeki haber şudur:

... قال ابن أبي المهدي ألا ترى ما يقول لي هذا؟ يعني مقاتلا، قال إن شئتُ وَضَعْتُ لك أحاديثَ في القياس، قال قلت: لا حاجة لي فيها.

Baş tarafındaki yanlış düzelterek hülâsa edeyim: Halife Mehdi, vezirine diyor ki, Mukâtil

kendisine, istediği takdirde kıyâs hakkınad hadisler uydurabileceğini söylemiş, (Robson'un verdiği İngilizce terceme "If you wish, I will forge for you traditions on Qiyâs") kendisi, bunlara ihtiyacım yok, demiş.

Şimdi bu metni doğru kabul eden araştırmacı, İslam hukuk tarihinde kıyâs hakkında uydurulmuş hadislerin mevcûdiyeti düşünmekte haklı değildir? Ne varki matbû metin bizi yanıltmaktadır. Rivâyetin temel kelimesi ROBSON'un okuduğu şekilde "Kıyâs" değil "Abbas"tır. Yâni bahis konusu olan isim, Abbasilerin atası Hz. Abbâs'tır. Kaldığı müellif Hâkim, bu haberi, "hükümdarlar için hadis uyduranlar" bölümünde zikretmektedir. Ayrıca sayın muhakkik İbn Hacer'in *Tehzibu't-Tehzib*'ine bakabilmiş olsaydı (X, 283), bu mâzur görülemeyecek hatâyâ düşmekten kurtulmuş olurdu.

Metin tahkîkinin her kişinin harcı olmadığını, tahkîkli metin olmadan da sâlim ilmi araştırma yapılamıyacağını, bu vesile ile, belirtmekte fayda vardır.

Tebliğimizin Batılı hadisçisine sıra gelmiş bulunuyor: Muâsır Fransız hadisçisi Gérard LECOMTE'tan bahsetmek istiyorum.

Klasikleşmiş kaynakların anlaşılmasında, mütehasıs kimselerce yapılmış şerh ve tercemelerin okuyucuyu ne derece rahatlatacağını söylemeye bilmem lüzum var mıdır. İşte bu düşünceyledir ki, İbn Kuteybe üzerinde derinlemesine meşgul olmuş bir Fransız âliminin neşrettiği *Te'vilü Muhtelif'l-Hadis*'in Fransızca tercemesini ele alınca bayağı heyecan duymuş, gıpta etmiştim. Ne yazık ki, baskının dış mükemmeliyetinin içeride o derecede sağlanamamış olmasından üzüntü duymakta gecikmedim. Bu hayal sukûtu müşkil metinlerin tevliid ettiği bir durum olsaydı, insan bir derece teselli bulabilirdi. Ne çare ki muhterem Fransız hadisçi en basit sayılabilecek Arapça ibârelerin tercemelerinde dikkatlerini lutfetmemiş bulunuyorlar. Teşhisime iştirak edeceğinizi aşğıdaki misaller herhalde gösterecektir:

1. İbn Kuteybe'deki Metin:

... فإن أبا هريرة صحب رسول الله (ص) نحواً من ثلاث سنين وأكثر الرواية عنه وعمر بعده نحواً من خمسين سنة، وكانت وفاته سنة تسعين وخمسين...

Bu basit ibârenin mânâsını verelim: "Ebû

Hureyre Hz. Peygamberle üç sene kadar birlikte oldu, Ondan çokça rivâyette bulundu. Peygamberden sonra bir elli sene daha yaşadı. Vefatı sene: 59'dur".

Şimdi GÉRARD LECOMTE'un metni ne hâle getirdiğine bakalım:

"Ebu Hureyra fut le Compagnon du Prophète environ trois ans, et la plus grande partie de la Tradition est passée par son canal. (Il fut le Compagnon de) Umar environ cinquante ans, et mourut en 59/679".

(Le Traité des Divergences du Hadit d'Jbn Qutayba, Damas, 1962, s. 44.)

Yâni Ebû Hureyre üç sene kadar Peygamberin arkadaşı oldu ve hadislerin en büyük miktarı onun kanalıyla geldi, elli sene kadar Ömer'in arkadaşı oldu..."

Arapça metindeki Ummira kelimesini, aynı şekilde yazıldığından dolayı, mütercim Hz. Ömer zannetmiş, Ebû Hureyre'nin Hz. Ömer'le elli sene arkadaşlık edemeyeceğini de düşünme zahmetinde bulunmadığı için, tercemeyi içinden çıkılmaz hâle getirmiş bulunmaktadır.

2. İbn Kuteybe, Ehl-i Re'ye tahsis ettiği bölümde, onların, kendi şeyhlerinin görüşlerini hadislere tercih ettiklerini, meselâ Ebû Hanife'nin, hadisi bırakıp hocası İbrahim Naha'nın görüşüne uyduğunu ileri sürmektedir, şöyle diyor: (أبو حنيفة): دَعْنَا مِنْ هَذَا، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

انه قال: عليه الكفارة

'(Ebû Hanife) şöyle dedi: Bunları geç. Hammâd bize İbrâhim'in şöyle dediği rivayet etti.."

Gérard LECOMTE, belki fıkıh bilgisinin yetersizliğinden de cesaret alarak, Nehâ'ye âid olan görüşü Fransızca tercemesinde Hz. Peygambere aktarırmış bulunmaktadır:

"Ebû Hanife s'écria lors: -Laisse-nous tranquilles avec cela: j'ai entendu Hammad dire (d'après Ibrahim) que le Prophète avait déclaré: "Il est tenu de la kaffâra!" (s. 58).

"... Ben (İbrahim'den naklen) Hammad'ı, Peygamberin şöyle beyanda bulunduğunu söylerken işittim..."

Sayın Fransız oryantalistinin bir ikiye inhisar etmeyen kayıdsızlık örneklerini bir üçüncüsü ile bitirmek istiyorum:

3 Kaderiyyenin meşhûr zâhid imâmı 'Amr İbn 'Ubeyd'in, yine kendi devrinin şöhretli muhaddis-fakihleri Abdullah İbn 'Avn, Eyyûb Sahityânî, Yûnus İbn 'Ubeyd ve Süleyman et-Teymî

hakkında: "Bunlar bir takım pisler, ruhsuz ölümlerdir" demiş olduğu, bazı kaynaklarda nakle-dilmektedir. İbn Kuteybe, bu ağır hükme verdiği cevabı da:

وهؤلاء الأربعة الذين ذكروهم غرة أهل زمانهم في العلم والفقه

Yâni: "onun zikrettiği bu dört zat, kendi devirlerinin ilimde, fıkhta... en gözde zâtlarıdır", diyor.

Bahsi geçen bu âlimler 2. hicrî asrın ortalarında, yâni İbn Kuteybe'nin doğumundan en az yarım asır önce vefat etmiş oldukları halde, mütercimimizden öğrenmekteyiz ki, bunlar İbn Kuteybe'nin muâsırlarıdır:

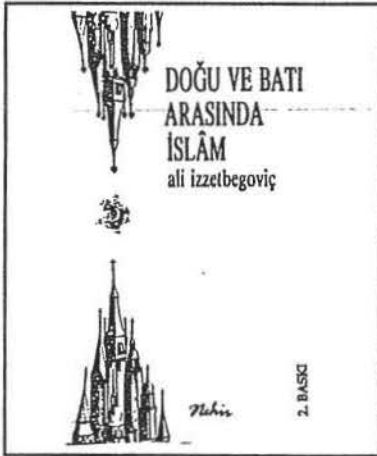
"Ebû Muhammed dit: or les quatre person-nages cités sont l'élite de nos contemporains en ce qui touche la Science, le fiqh..." (s. 95).

Bizce işin esef verici diğer bir yanı, Dimeşk gibi bir İslam ülkesinde, arabça-Fransızca bilenlerin bol olduğu bir merkezde, böyle bir terce-menin kontrol ettirilmeden bastırılmış olmasıdır. İnşallah ikinci baskısında eser mütemed hale getirilecektir.

Sözlerimi bitirirken şu hususu belirtmeliyim ki, bu kadar tenkidden sonra, ifâdele-rimden, bizim Batı İslamolojisine asla ih-tiyacımız yoktur gibi bir kanâat, inşaallah çıkmamıştır. Günümüz Müslüman araştırmacı-larının, kendi kültür kaynaklarını değerlendi-rirlerken, pek çok sâhada Batılıların çalışmalara hâlâ muhtaç oldukları bilinen bir gerçektir. Meselâ arkeolojik araştırmalara henüz imkân bulamamış Müslüman müfessirler, 89. Fecr/6-8 âyetlerinin târihi değerini, Savignac, Horsfield ve Caskel'in incelemelerini okumadan nasıl tak-dir edemeyeceklerse, Hadisciler de, meselâ İsnâd'ın Müslümanlara has bir kurum oldu-ğunu, onun Hind, Yahûdi ve Hıristiyan edebiyat tarihindeki yerinden bahseden Horovitz tedkik-lerini bilmeden, selâhiyetle müdâfaa edemeyeceklerdir.

Hikmet Müslümanın yitiğidir, nerede bulur-sa alır. Âlemsümül İslam anlayışın, doğulu olsun, batılı olsun, bütün hikmet ve himmet sâhiblerinin müşterek gayretleriyle erişilecek bir hedef olduğu unutulmamalıdır.

"Kalkalım ve bir adım öne yürüyelim!"

Doğu ve Batı Arasında İslâm

Alija Ali İzzetbegoviç'in Diyalektik Materyalizm'e ve Batı Düşüncesinin temellerine karşı geliştirdiği eleştiriler, sadece kendi ülkesinde değil, tüm dünyada İslâm'ın menfaatine sonuçlar doğurmuştur. Kitabın savunduğu ana fikir, İslâm'ın insan tabiatına en uygun sistem olduğudur. İzzetbegoviç'ten: "Ben, her zaman ülkemi sevdim ve severim. Fakat otorite sözkonusu olunca hiçbir otoriteyi, hiçbir zaman sevmem. Otoriteye sadece riayet ecebilirim; çünkü ben, bütün sevgimi özgürlüğe adadım."

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı

Alija Ali İzzetbegoviç:

"Ey teslimiyet, senin adın İslâm'dır!"

Nehir

Taşdirek Çeşme Sok. Anıman Apt. No: 9/5 Çemberlitaş/İstanbul
Tel: (9-1) 518 04 21 Fax: 518 41 34